

# HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

22e jaargang nr. 13

30 maart 1969

administratie

postbus 114, Utrecht

tel. 030-24641

postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere  
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de  
Antillen f 7,50 per jaar

Overige landen f 12,50 per jaar

losse nummers f 0,50

verschijnt wekelijks

## De mens, de samenleving en de toekomst

Misschien is het goed, dat we eerst ons onderwerp wat gaan inperken. De mens, de samenleving en de toekomst — het lijkt misschien eenvoudig, maar wat een zwaar geladen woorden met een onbepaalbare inhoud hebben we daarmee uitgesproken.

De mens! Wat is dat eigenlijk? Misschien zult u zeggen: een abstractie, een soort geestelijke blauwdruk, die het patroon levert, dat de grondslag, en vooral de geestelijke grondslag vormt van alle mensen. Maar een dergelijke verklaring zegt in feite niets, want ieder menselijk wezen vormt zijn abstracties op grond van zijn eigen geestelijke structuur. En aangezien er op de wereld geen twee mensen volkomen aan elkaar gelijk zijn — behalve één-eiige tweelingen en zelfs die niet helemaal — zullen er evenveel abstracties zijn als er mensen bestaan, zodat we in laatste instantie, sprekende over de mens, in feite weer over de mensen spreken. Over 3 miljard, met al hun overeenkomsten en verschillen.

De samenleving! Maar ook hier hebben we met een abstractie te maken, zodat ook hier het zo-even genoemde bezwaar geldt. Terwijl het bovendien zonder meer voor de hand ligt te vragen: welke samenleving wordt bedoeld? Samenlevingen zijn immers verbanden van mensen, die van elkaar veronderstellen, dat ze zich aan bepaalde regels zullen houden — waarbij die regels veranderen in ruimte en tijd, dus naar de plaats, waar ze voorkomen en naar de historische ontwikkeling.

De toekomst! Hier schijnt het probleem wat eenvoudiger te liggen. De toekomst is immers datgene, dat nog komen moet; iets, dat dus uitsluitend in de tijd schijnt te liggen. Maar deze eenvoud is inderdaad schijn, want het hele begrip wordt zinloos, als het niet op iets of iemand betrokken wordt: de toekomst van een man of een vrouw, van een partij of van een instituut, van een theorie of van een levensbeschouwing, van — neen, niet: de, maar van: een mens of een samenleving.

Wanneer u nu op dit punt me een beetje ongeduldig tegenwerpt: Is het nodig de dingen zo ingewikkeld te maken? — dan begrijp ik die tegenwerping volkomen, maar dan moet ik u toch antwoorden: ik dacht, dat het inderdaad nodig is,

omdat het goed is dat wij ons bewust worden van het feit, dat zulke schijnbaar eenvoudige zowel als enkelvoudige begrippen in werkelijkheid zowel ingewikkeld als veelvoudig zijn.

Eén voorbeeld kan misschien verduidelijken wat ik bedoel. Niet lang geleden was ik op een bijeenkomst waar een gehele dag gesproken werd over de toekomst van de democratie vóór en achter het ijzeren gordijn. Aan het eind van de bijeenkomst kwam ik met enige verbijstering tot de conclusie, dat men theorieën had opgebouwd, die uitgingen van een samenleving en een technische beschaving, die niet essentieel veranderen. Terwijl men om na te kunnen gaan welke vorm van democratie over 25 jaar levensvatbaar zal zijn, zich eerst een beeld zou moeten maken van de veranderingen, die deze factoren dan zullen hebben ondergaan en de invloed die ze op de mens gehad zullen hebben. Wat blijft er bijvoorbeeld nog over van ons begrip „demokratische besluitvorming” als we tegen die tijd zullen kunnen beschikken over de computers, die met feilloze zekerheid, aan de hand van veel meer tegelijk verwerkte gegevens dan waarover ons brein ooit zal kunnen beschikken, het meest juiste besluit zullen leveren?

Ik ga er nu niet met u over twisten of zulke beslissingsmachines er zullen komen — ik zeg alleen: „indien”. Maar wel zeg ik, dat wanneer men een poging wil doen de gedaante of de werking van iets in de toekomst te voorspellen, men zich in elk geval een goed beeld moet trachten te vormen van de omstandigheden, waaronder dit toekomstige 'iets' zich zal voordoen of opereren. Vooral wanneer het ons daarbij duidelijk wordt, dat die omstandigheden en mogelijkheden zodanig zijn, dat er voor enkele van onze meest dierbare verworvenheden geen plaats meer zal zijn. Ik noemde zojuist al een mogelijkheid en er zouden in een zuiver mechanisch-technisch verband zeker nog andere dingen te noemen zijn. Maar ik hoop erin geslaagd te zijn in de twee voordrachten, die aan onze beschouwingen van vandaag voorafgegaan zijn, u al enigszins duidelijk gemaakt te hebben, dat de Amerikaanse erfelijkheidsonderzoeker Bentley Glass wel eens gelijk kon hebben, als hij zegt: „indien de mens in de naaste toekomst zijn kennis zal gaan toepas-

een radio-uitzending van zondag 30 maart 1969



# Over de menselijke waardigheid

Een vertaling van de beroemde rede van Pico della Mirandola door dr. J. Hemelrijk.

Deze prachtige uitgave mag in geen enkele humanistische bibliotheek ontbreken

56 pagina's — f 6,90

Bestellingen door storting of overschrijving van f 6,90 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met opgave van het bestelde.

sen op zijn eigen voortplanting en evolutie, zullen we voor de zwaarste ethische problemen komen te staan".

En wat Bentley Glass zegt over de mogelijkheden op dit gebied geldt ongetwijfeld ook op het hele uitgebreide gebied van de bio-medische wetenschap.

Wij spraken al met elkaar over de macht ten aanzien van leven en dood, die een ieder van ons krijgt bij hen, die nieuwe organen nodig hebben om in leven te kunnen blijven. Maar dit is beslist niet het gehele vraagstuk. Naast onze eigen beslissing organen bij onze dood af te staan, staat de beslissing van de arts, die moet uitmaken of onze dood werkelijk ingetreden is. Dat wil zeggen: staat het antwoord op de vraag: waar houdt het leven op en begint de dood? Het is bekend, dat patiënten, waarbij alle bewustzijnsverschijnselen geheel geweken zijn, nog lange tijd hartkloppend en ademhalend kunnen doorbestaan, als we de daarvoor gunstige omstandigheden scheppen. Ten slotte houdt ook dit op. „Zonder tot bewustzijn gekomen te zijn" is de patiënt dan overleden. Een situatie, die bijvoorbeeld bij verkeersslachtoffers met dodelijk hersenletsel zich voor kan doen. Wanneer moet men zeggen, dat zo'n slachtoffer overleden is, zodat men — indien dit toegestaan werd — zijn organen kan gebruiken? En als men het kunstmatig instandhouden van bloedsomloop en ademhaling stopzet, maakt men zich dan schuldig aan moord? Maar hoe dan, indien men geen beslissing hiertoe neemt en de patiënt, die stervend ligt te wachten op het redende orgaan, overlijdt?

Betekent dit niet, dat we het gehele vraagstuk van leven en dood opnieuw zullen moeten bedenken? Van het recht op leven — maar evenzeer van het recht op de dood. En als men het recht op beide zou erkennen — betekent dit dan niet dat men evenzeer bereid moet zijn een mens te helpen om te blijven leven als om te sterven. Ik zei u toch al, dat een onder ogen zien van de komende mogelijkheden ons in moeilijkheden zou brengen met wat ons als verworven zekerheden dierbaar was?

En met het opnieuw doordenken zijn we er nog niet. Want de vraag waar het in feite om gaat is niet: hoe denken sommige mensen erover? maar: hoe slaagt men er in nieuwe opvattingen te verwerken in de structuur van de samenleving? Of zal dit misschien toch meevallen en zijn het meer de moralisten dan de moraal, die bij zulke veranderingen te lijden hebben?

Misschien is er iets, dat bij het vraagstuk van leven en dood uitkomst kan brengen: het wordt steeds duidelijker, dat „leven" een gewoon natuurlijk proces is en dat het steeds minder zin heeft van het „wonder" of het „mysterie" van het leven te spreken. Het is geenszins zeker, dat de dood altijd onafscheidelijk verbonden is met het

leven. Er zijn lagere organismen, die men schijnbaar onbeperkt in het leven kan houden. Bovendien: wanneer sterft een eencellig organisme, dat zich door deling voortplant? Als het zich éénmaal per 20 minuten deelt, ontstaan er in korte tijd een miljard nakomelingen. Als er van dit miljard één vernietigd wordt, is dan „het organisme" gestorven? Wat moeten we eigenlijk onder „individu" verstaan?

We kunnen het begrip individu niet vastkoppelen aan een bepaalde massa stof. Want zouden we dit doen, dan stierven we voortdurend. Immers we staan voortdurend stoffen af aan de buitenwereld en nemen daarvoor andere in de plaats in ons lichaam op. Waar zetelt dan mijn „ik"? Wellicht in de hersenen? En indien de voor mij nog altijd als een nachtmerrie klinkende mening van verschillende onderzoekers bewaardheid wordt en men er op den duur in slaagt hersenen gescheiden van het lichaam te doen voortbestaan en voortwerken, blijft dit „ik" dan voortbestaan, al is van het lichaam niets meer over?

Maar afgezien van de filosofische problemen: hoe staat het met de politieke en economische? Wat zal het bijvoorbeeld betekenen indien men erin slaagt — en dat zal men — de levensduur van de mens te verlengen? Daar zijn verschillende mogelijkheden voor, maar laten wij aan een harmonische verlenging denken: jeugd, adolescentie, volwassenheid en ouderdom worden alle gelijkelijk uitgebreid. Wat de eerste en tweede fase betreft: een voordeel, want de leertijd in deze steeds ingewikkelder wereld wordt er door uitgebreid. In de derde fase een moeilijkheid. Want elk individu zal meer jaren arbeidsgeschikt zijn, terwijl de techniek zich zo ontwikkelt, dat er steeds minder mankracht per productie-eenheid nodig is. Hoe zullen de verschillende generaties, die dan naast elkaar komen te leven, elkaar verdragen? Met name in een wereld, die zich zo snel ontwikkelt, dat, zoals Stuiveling het onlangs uitdrukte, iemand van 60 op dit moment al 25 jaar bij zijn tijd achter is. En zal een dergelijke samenleving ook geen gevolgen hebben voor de mogelijkheid van het private bezit? Erft dan de 120-jarige van de stervende 150-jarige? Terwijl de 40- of 50-jarigen het beter kunnen gebruiken? Maar niet alleen zijn levensduur — ook zijn erfelijke aanleg zal de mens onderhanden nemen.

## Hij

Je hebt niet meer zei hij dan dit  
je knieholte je atlas en je draaier  
je ogen oren en dat is dan samen  
nog aardig wat zei hij en ik bleef zwijgen —

je hebt niet meer en meer zul je niet krijgen  
zei hij zijn stem van ongeduld wat vlak  
koffie en brood een kind met sluike haren  
hij zweeg terwijl hij bleef benoemen wat ik had

en daarin hing wat tussen zijn woorden  
was heengeglijpt op het nippertje  
hing hoog en droog blind mank verkouden  
bijna verschrompeld aan zijn tak  
een levende vrouw in me die ik geloof.

Ze was het enige dat bewoog.

Ankie Peypers  
(uit Dichters Omnibus)  
15e bloemlezing



Eerst misschien nog niet die erfelijke grondslagen zelf, maar wel, door chemische beïnvloeding de uitwerking ervan. Hij zal in staat zijn zijn eigen evolutie te beïnvloeden.

Ik wil hier geen verdere opsomming geven. Ik heb dat in mijn eerste voordracht al gedaan — al was ik ook toen lang niet volledig. Maar ik hoop, dat wat ik tot dusverre heb kunnen zeggen voldoende is geweest om de gedachte te doen postvatten, dat er in mens en samenleving iets — en zelfs heel wat — veranderen moet. En juist dit is een grote moeilijkheid en brengt ons tot de vraag: hoeveel veranderingen kan een samenleving in een bepaalde tijd opbrengen? Dat betekent ook: kan de mens vóór de feiten uitgaan? Gewoonlijk loopt hij achter de feiten aan. Een schoolstelsel wordt veranderd als het helemaal vastgelopen is. Nieuwe wegen worden aangelegd als het verkeer op de bestaande helemaal in de knoop geraakt is. Querido heeft eens gezegd: „Er wordt geen put gedempt zonder verdronken kalf”. Vaak is het middel, dat gebruikt wordt om een vastgelopen situatie weer in beweging te brengen al weer onvoldoende als het eindelijk wordt toegepast.

De Australische nobelprijswinnaar Macfarlane Burnet heeft eens gezegd: „het wordt maar al te duidelijk, dat het gevaarlijk is zaken te weten, die verborgen moesten blijven”, wat als een aanwijzing kan worden opgevat aan onderzoekers om er maar mee op te houden. Het is een poging, de verantwoordelijkheid op de schouders van de geleerden te leggen; een poging, die al meer gedaan is, maar die — naar ik meen terecht — door vele onderzoekers wordt afgewezen. Immers het

resultaat van het onderzoek is goed noch slecht. Goed of slecht komt pas ter sprake bij het gebruik. Men kan een vliegtuig gebruiken om snel gewonden te vervoeren en voedsel naar hongerende streken te brengen, maar ook om steden te bombarderen. De onderzoeker staat in dienst van de samenleving en het is deze samenleving, dat wil zeggen wij allen tezamen, die zal moeten beslissen welk gebruik er van de resultaten van het onderzoek gemaakt zal worden.

We zullen onszelf duidelijk moeten maken wat we in werkelijkheid verlangen. In wat voor een wereld wij willen leven en in hoeverre we de kwaliteit van ons bestaan willen opofferen aan de kwantiteit, het welzijn aan de welvaart. En dit betekent tevens, dat we ons duidelijk zullen moeten maken of we thans bereid zijn een deel van onze welvaart op te offeren ter wille van de wereld, die we aan onze nakomelingen overhandigen. Om dit goed te kunnen beslissen is een degelijke voorlichting noodzakelijk. Niet ten onrechte heeft H. G. Wells al jaren geleden — lang voordat de huidige situatie zich ontwikkeld had — geschreven: „Er moet zo goed mogelijk raad gegeven worden; voor het overige is de toekomst een race tussen onderwijs en catastrofe”.

En we zullen dit alles op internationale schaal moeten doen. De leuze „een wereld of geen” van de wereldfederalisten wordt in het licht van de biologische revolutie, die op gang komt een ontwijfelbare noodzakelijkheid. Alleen een open en ondogmatische blik naar de toekomst kan helpen voorkomen, dat de wereld — om met de slotwoorden van Rattray Taylor te spreken — op een handkar naar de hel zal rijden. C. van Rijsinge

## Nog eenmaal het Steunfonds

Tijdens de radio-uitzending van 23 maart l.l. werden de heer Pasman, directeur van het Humanistisch Verbond, nog enige vragen gesteld naar aanleiding van hetgeen hij tijdens de televisie-uitzending van 17 maart had gezegd.

Op een desbetreffende vraag deelde hij mee, dat het door hem genoemde bedrag van f 10.000.000,- waarvan de rente-opbrengst moest dienen om het Steunfonds een vaste basis te geven, niet een plotselinge inval is geweest, maar dat dit bedrag weloverwogen was gesteld en dat reeds jaren in het bestuur van het Steunfonds de gedachte leeft om tot fondsvorming te komen. De steeds groter wordende taak had dit tot op heden onmogelijk gemaakt. Voorts zei hij:

Nu het hoofdbestuur van het Verbond het aanstaande congres een beleidsnota aanbiedt waarin de te verwachten ontwikkeling in de komende 5 à 10 jaren is geschetst, is men opnieuw geconfronteerd met de noodzaak over meer vaste inkomsten te beschikken. Daarom heb ik een beroep op de kijkers gedaan ons niet alleen te steunen met een financiële bijdrage in onze jaarlijkse exploitatie, maar ook mee te willen helpen om tot fondsvorming te komen.

Uit gepubliceerde statistische gegevens blijkt, dat in 1967 een bedrag van bijna een half miljoen aan schenkingen en legaten is uitgekeerd aan instellingen die in artikel 24 van de Successiewet worden genoemd, rechtspersonen welke uitsluitend of nagenoeg uitsluitend een algemeen maatschappelijk belang beogen. Deze instellingen behoeven slechts 10 % schenkings- of successierechten te betalen.

Het totale bedrag aan schenkingen, legaten en erfstellingen is in 1967 ruim 2 miljard geweest.

Nu is het opmerkelijk dat de verhouding tussen het aan die instellingen met een algemeen maatschappelijk doel toegevoegde bedragen en het totaal, in de loop der laatste jaren zich ten gunste van die instellingen wijzigt.

Het Humanistisch Verbond en het Steunfonds Praktisch Humanisme zijn zulke instellingen.

Nu is mijn redenering: „waar bijna 1/3 van de Nederlandse bevolking buitenkerkelijk is, het niet onmogelijk moet worden geacht dat, zeg in de loop van een jaar of drie, langs deze weg een bedrag van 10 miljoen gulden naar het Humanistisch Verbond of het Steunfonds vloeit.

Over de wijze, waarop dit moet worden bereikt, moet nog ernstig worden nagedacht. Wellicht kan de televisie-uitzending van jl. maandag en deze toelichting als een start worden beschouwd. Duidelijk is dat hiermee niet kan worden volstaan. Vooralsnog zijn wij aangewezen op de vele kleine giften, waarvoor het Steunfonds de gevers zo bijzonder erkentelijk is.

**STICHTING  
STEUNFONDS  
PRAKTISCH  
HUMANISME**

**GIRO  
6168  
AMERSFOORT**



## Verdraagzaamheid

De realisering van werkelijke verdraagzaamheid maakt onverdraagzaamheid noodzakelijk tegenover de heersende politieke praktijken, meningen en opvattingen — en vereist bovendien veruiming van de verdraagzaamheid tot politieke praktijken, meningen en opvattingen die worden geweerd of onderdrukt. Verdraagzaamheid wordt zo dus weer wat ze oorspronkelijk, aan het begin van de moderne tijd, geweest is, namelijk een partijdig doel, een subversief en bevrijdend begrip en een praktijk van dezelfde aard. Omgekeerd dient wat tegenwoordig als verdraagzaamheid verkondigd en beleden wordt in vele van zijn meest effectieve verschijningsvormen de belangen van de onderdrukking.

Verdraagzaamheid is een doel op zichzelf. Dat het geweld wordt afgeschaft en de onderdrukking zoveel verminderd wordt als nodig is om mensen en dier tegen wreedheid en agressie te beschermen, — dat zijn de eerste voorwaarden voor een humane maatschappij. Zo'n maatschappij bestaat nog niet; meer dan ooit wordt tegenwoordig de vooruitgang die tot een dergelijke maatschappij zou kunnen leiden door geweld en onderdrukking tegengehouden. Als intimidatiemiddel tegen een nukleaire oorlog, als politionele actie tegen omwentelingen, als technische hulp in de strijd tegen imperialisme en kommunisme, als pacifikatiemethoden in neokolonialistische slachtpartijen, worden geweld en onderdrukking evenzeer door democratische als door autoritaire regeringen gepredikt, in praktijk gebracht en verdedigd; en de mensen die aan deze regeringen onderworpen zijn wordt geleerd, zulke praktijken te dulden omdat ze noodzakelijk zijn voor het in stand houden van de status-quo. Verdraagzaamheid strekt zich aldus uit tot politieke maatregelen, situaties en gedragswijzen, die men juist niet zou moeten tolereren, omdat ze de kansen om een bestaan zonder angst en gebrek naderbij te brengen in de weg staan, zoal niet vernietigen. Deze vorm van verdraagzaamheid versterkt de tirannie van de meerderheid waartegen de liberalen in verzet kwamen. De plaats van de verdraagzaamheid in de politiek is veranderd: terwijl ze min of meer stilzwijgend en in overeenstemming met de grondwet aan de oppositie wordt ontzegd, wordt ze ten aanzien van de gevestigde politiek als iets verplichts. Verdraagzaamheid wordt van iets aktiefs tot iets passiefs gemaakt, van praktijk tot niet-praktijk: tot het laissez-faire van de wettelijke autoriteit. Juist

door het volk wordt een regering geduld, die op haar beurt weer een oppositie duldt binnen het kader van de wettelijke autoriteit.

Verdraagzaamheid tegenover het radikale kwaad wordt nu iets goeds, omdat ze ertoe bijdraagt het geheel bijeen te houden in de ontwikkeling naar overvloed of naar vergroting van de overvloed. De toegevendheid ten opzichte van het systematisch dommer maken van kinderen en volwassenen door reclame en propaganda, het de vrije hand laten aan onmenselijk vernietigend geweld in Vietnam, het gerekruteerd en opgeleid worden van paramilitaire groeperingen, de onmachtige en welwillende verdraagzaamheid tegenover onverbloemd bedrog bij de verkoop van goederen, tegenover verspilling en geplande slijtage van goederen, — dat alles zijn geen vervormingen of afwijkingen, maar maken het wezen uit van een systeem dat verdraagzaamheid bevordert als een middel om de strijd om het bestaan te vereeuwigen en de alternatieven te onderdrukken. In naam van opvoeding, moraal en psychologie wordt er veel misbaar gemaakt over het toenemen van de jeugdkriminaliteit, maar minder om de kriminaliteit van steeds krachtiger geschut, raketten en bommen — de volwassen misdaad van een gehele beschaving.

Verdraagzaamheid is alleen dan een doel op zichzelf als ze werkelijk algemeen is, en evengoed door de heersers als door de beheersten in praktijk wordt gebracht, door de heren en door de knechten, door de gerechtsdienaars en door hun slachtoffers. Zo'n algemene verdraagzaamheid is alleen dan mogelijk, wanneer er geen werkelijke of vermeende vijand is die het noodzakelijk maakt dat het volk tot agressiviteit en wreedheid wordt opgevoed en opgeleid. Zolang aan deze voorwaarden niet voldaan is, zijn de omstandigheden voor verdraagzaamheid 'belast': ze worden gevormd en bepaald door de geïnstitutionaliseerde ongelijkheid (die zeer zeker met grondwettige gelijkheid te verenigen is), dat wil zeggen door de klassestructuur van de maatschappij. In een dergelijke maatschappij wordt verdraagzaamheid de facto beperkt op basis van gelegaliseerd geweld of onderdrukking (politie, leger, binnenlandse veiligheidsdiensten) en van de sleutelpositie die door de heersende belangen en hun 'konnekties' wordt ingenomen.

(Uit H. Marcuse, *Geweld en Vrijheid*,  
De Bezige Bij, Amsterdam 1968, p. 24-27)

### ***Van week tot week***

Hilv. I

Zondag 6 april 1969, 9.45—10.00 uur: A. Struijk: De dialoog humanisme-kommunisme: een bijdrage tot vrede? II